

Т. ҚАДЫЛ

Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты

e-mail: taldaobekashimhan@gmail.com

**ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ РОМАНДАРЫ:
КӨРКЕМДІК-СТИЛЬДІК ІЗДЕНІСТЕР**

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңде жарық көрген, жаңаша бағытта жазылған, тың форма мен өзіндік стильдік сипатқа ие төрт жазушының романдары талданады. Сонымен қатар, бұл туындылардың көркемдік-стильдік ерекшеліктері мен жазушылардың шығармашылық шеберлігі айқындалады. Зерттеу жұмысының негізгі мақсаты – тәуелсіздік жылдарында жарық көріп, әдебиеттанушылар мен сыншылар тарапынан жаңашыл бағыттағы роман ретінде бағаланған, әдеби қауымға кеңінен танылған шығармалардың ішінен Мұхтар Мағауинның «Жармақ», Таласбек Әсемқұловтың «Талтүс», Дидар Амантайдың «Тоты құс түсті көбелек», «Гүлдер мен кітаптар», «Шайыр мен шайтан» романдары және Айгүл Кемелбаеваның «Мұнара» романдары қарастырылады. Талдау кезінде бұл жазушылардың стильдік ізденістері, дара қолтаңбасы нақты мысалдармен атап көрсетіледі. Әрі аталған шығармалардың қазіргі қазақ романының даму үдерісіне қосқан үлесі айқындалады.

Зерттеудің теориялық негізін нығайту мақсатында отандық және шетелдік әдебиеттанушы ғалымдардың іргелі ғылыми тұжырымдары мен концепциялары басшылыққа алынды. Атап айтқанда, көркем мәтінді талдаудың заманауи бағыттары, роман жанрының эволюциясы, авторлық стиль мен поэтикалық жүйе мәселелеріне қатысты теориялық пайымдаулар зерттеу жұмысының әдіснамалық арқауын құрайды. Бұл ғылыми ұстанымдар қарастырылып отырған шығармалардың көркемдік табиғатын тереңірек тануға және оларды әдеби үдеріс контекстінде бағалауға мүмкіндік берді.

Зерттеу барысында ғылыми мақалаларға тән саралау, жинақтау, жүйелеу және синтездік талдау әдістері кешенді түрде қолданылды. Саралау әдісі арқылы әрбір туындының мазмұндық және құрылымдық ерекшеліктері айқындалса, жинақтау мен жүйелеу тәсілдері негізінде ортақ белгілер мен дара сипаттар топтастырылды. Ал синтездік талдау зерттеу нысандарын тұтас қарастырып, олардың өзара байланысы мен әдеби даму үдерісіндегі орнын анықтауға мүмкіндік берді.

Кілт сөздер: тәуелсіздік жылдары, қазақ романдары, жаңаша бағыт, стильдік сипат, көркемдік ерекшелік, соны ізденістер.

Кіріспе

Әдебиет – халық идеясының, қоғамдық құбылыстың туындысы. Дәуір алмасып, заман жаңаланған сайын әдебиеттің де алға қойған мақсаттары өзгеріп, міндеттері көлемденіп

*** Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

Қадыл Т. Тәуелсіздік жылдарындағы қазақ романдары: көркемдік-стильдік ізденістер // Yassawi Journal of Philology. – 2026. – №2 (2). – Б.195-210. <https://doi.org/10.47526/3107-3085.349>

***Cite us correctly:**

Qadyl T. Tauelsizdik zhyldaryndagy qazaq romandary: korkemdik-stildik izdenister [Kazakh Novels in the Years of Independence: Artistic and Stylistic Investigations] // Yassawi Journal of Philology. – 2026. – №2 (2). – B. 195-210. <https://doi.org/10.47526/3107-3085.349>

Мақаланың редакцияға түскен күні 25.06.2025 / жарияланған күні 30.06.2026

кеңейе түседі. Көркем әдебиетте қазақ тарихын тереңнен қаузаған тарихи романдармен қатар жалпыадамдық құндылықтарды тақырып еткен реалистік сипаттағы шығармалар үздіксіз жазылып келеді. Адам және табиғат экологиясы, бүгінгі заман шындығы, жаңа дәуір адамдарының мінезі, психологиясы, сондай-ақ, мәңгілік тақырып – махаббат, ұрпақ тәрбиесі мәселесі сияқты көптеген құндылықтар қазақ романдарының негізгі идеялық-тақырыптық арқауына айналды. Қазіргі қазақ романдары ұлттық сана-сезім, таным дүниесіндегі құндылықтарды көрсетумен бірге жаңа заман адамдарының мінез-психологиясын суреттей отырып, әлеуметтік-қоғамдық мәнді мәселелерді көтерді.

Бұл кездегі қазақ романдары идеялық ұстаным, формалық ізденіс жағынан ерекшеленетін жаңашыл көркемдік арналар қалыптастырды. Қазақ романы өткен тарихтағы оқиғаларды ғана арқау етіп қойған жоқ, бүгінгі күннің өзекті мәселелері мен шындығын көрсете отырып, жаңа дәуірдің көркем келбетін жасады. Бұл ізденістер қазақ романын идеялық, тақырыптық жағынан ғана емес, формалық, стильдік жағынан өзгеше болып отыр. Әсіресе көркем сөздегі еркіндік қазақ романының өрісін кеңейтіп, аяқалысын тездетті. Сөйтіп, замана рухына сай көптеген таңдаулы романдар өмірге келді. Бұл ретте Мұхтар Мағауиннің «Жармақ», Таласбек Әсемқұловтың «Талтүс», Айгүл Кемелбаеваның «Мұнара», Рахымжан Отарбаевтың «Бас», Дидар Амантайдың «Тоты құс түсті көбелек», «Шайыр мен шайтан», «Гүлдер мен кітаптар», Мәдина Омарованың «Ана ғұмыр», Әлішер Рахаттың «Параллель» (Parallel) секілді көптеген романдарды атауға болады. «Бұл романдар – әсіресе жазылу стилінің өзгешелігімен де қазіргі қазақ романының жаңашыл әдеби-көркем үрдістер қалыптастыра бастағандығын айғақтайды» [1, 83-б.].

Зерттеу әдістері мен материалдар

Мақаланың алға қойған мақсатын орындау үшін материал ретінде төрт жазушының – Мұхтар Мағауин, Таласбек Әсемқұлов, Дидар Амантай, Айгүл Кемелбаева романдары тандап алынды. Аталған бұл романдар әдебиет сыншылары тарапынан бейнелеу формасы жағынан тың жаңалыққа ие шығармалар ретінде бағаланды. Мысалы, Г. Бельгер «Жармақ» романы туралы бірер сөз» атты мақаласында былайша келтіреді: «Сонау бір жастықтың арайлы шағында бұл тұлға құйылған құрыштай сом, бүтін болатын: бір жүрек, бір жан, бір интеллект, яки мұрат-мүдде, ынта-жігер, өткен өмір, табиғи қалып, білімге құштарлық, мінез-құлық, махаббат, арман – бәрі біртұтас еді» [2, 71-б.]. Ал Айгүл Кемелбаеваның «Мұнара» романы туралы Толымбек Әбдірайым: «Мұнара» интеллектуалды, таза реалистік шығарма», – деген пікір айтады «Бағы жанатын шығарма» атты мақаласында [3, 30-б.]. Бұл жазушылардың аталған романдары жарық көргеннен кейін оларды жан-жақты талдаған сын мақалалар көп жазылды.

Мақалада көтерілген тақырыпты зерттеуде гуманитарлық ғылымдардың классикалық және заманауи әдістері қолданылды. Сондай-ақ «Жармақ», «Талтүс», «Тоты құс түсті көбелек», «Гүлдер мен кітаптар», «Мұнара» романдарын талдау барысында бұл романдар жайлы жарық көрген сын-пікірлерді ескере отырып, мақалада лайықты түрде пайдаланылды. Сонымен бірге мақаланың ғылыми негізін күшейту үшін қытай, орыс, ағылшын тілдеріндегі мақалаға қатысты болған теориялық тұжырымдар қазақшаға аударылып сілтеме алынды. Тақырыпқа тікелей қатысты материалдарды барынша молынан жинап, реттеу жүргізіп, сұрыптап контенттік және синтездік талдаулар жасалды. Ғылыми зерттеу еңбегінің стиліне тән болған талқылау, саралау, жүйелеу, дереккөздерге сүйеніп, талдау жасау секілді зерттеу әдістері пайдаланылды.

М. Мағауиннің «Жармақ» романы 2007 жылы Прага қаласында алғаш рет жарық көрді. Кейіннен шығарма Қазақстанда қайта басылып, әдеби ортада кеңінен талқыланып, қаламгердің шығармашылық эволюциясындағы тың құбылыс ретінде бағаланды. Әдебиеттанушылар тарапынан роман постмодернистік сипаттағы, құрылымы мен баяндау тәсілі өзгеше туынды ретінде танылды. Шамамен 200 бет көлеміндегі бұл шығармада реалистік бейнелеу мен фантастикалық элементтер өзара астасып, күрделі көркемдік жүйе

түзеді. Автор дәстүрлі баяндаудан гөрі, кейіпкердің ішкі әлеміне терең бойлап, психологиялық талдау мен философиялық пайымдауға басымдық береді. Романның негізгі идеялық желісі бас кейіпкердің санасында жүретін ой ағыны арқылы өрбіп, адам болмысының екіұдай табиғатын, рухани дағдарыс пен тұлғалық жіктелу мәселесін алға тартады.

Романның басты кейіпкері – Мұрат Бейсенұлы Қазыбеков және оның жармағы Марат Бейсенұлы Қазыбеков. Романның өн бойы қиял мен мистикаға толы болғанымен, материалы – арқауы шынайы өмірден алынған. Шын өмірде адамдар қақ жарылып, бүтіннің бөлшегіне айналып жатпаса да, әр адам өз ішінде ұдайы екі ойдың жетегінде жүретіні, әр кезде екі жолдың жолайрығында тұратыны айтпаса да жалпыға түсінікті шындық. Романдағы екіге жарылған бір адамның екі беті екі кейіпкер болып суреттеледі. Бірі руханият жоқшысы болса, келесі жармағы материалдық дүниенің иесі. Бұл, әрине, ескі қоғам мен жаңа қоғамның тайталасы, ақша мен дүние-мүліктің құлына айналған және ілім, ғылымның соңына түскен жанның қос тағдыры.

Қазіргі қазақ әдебиетінде өзгеше стильдегі жазушы, модернист ретінде танылып, бағаланып жүрген жазушының бірі – Дидар Амантай. Бұл мақаламызда оның әдеби сында көп талқыға салынып бағаланған «Тоты құс түсті көбелек», «Гүлдер мен кітаптар» романдары талданады. «Гүлдер мен кітаптар» романы көлемі шағын, бірақ «конструкциясы өте дамыған – бірнеше идеяны қат-қабат алып жүретін шығарма». Роман сюжеті орталық кейіпкер Әлішер есімді жазушы жігітке қатысты оқиғаларға құрылады. Шығармада негізгі оқиғаға қосақтала таратылатын екінші желідегі суреттеулер – Әлішерге қатысты бүгінгі күн суреттері мен ерте замандардағы түркілердің көне тарихын қозғайтын өткен күн оқиғалары кезектесе дамиды. «Тоты құс түсті көбелек» романы стилі, формасы жағынан ұқсастау. Бұл туындылары оның дара жазу мәнерін, қолтаңбасын анық айқындап береді.

Таласбек Әсемқұловтың «Талтүс» романы автордың күй тарихы, қазақ дәстүрлі өнерлері және оның Кеңес заманындағы бағалану жайы айтылады. Әрі романда жазушының ұлт рухы, дүниетанымы туралы көзқарастары да баса көрнектіленеді. Роман жанрлық жағынан ғұмырнамалық туындыға жатады. Романдағы бас кейіпкер Әжігерей – автордың өзі. Күй өнерінің құдыреті, қазақтың қаймағы бұзылмаған байырғы салты, болмыс-бітімі, өнерге деген айрықша ықылас-пейілі, далалық дүниетанымы – бәрі-бәрі көркем шығармаға арқау болады.

Ал Айгүл Кемелбаеваның «Мұнара» романы да қазіргі қазақ әдебиетіндегі жаңаша бағыттағы таңдаулы туындылар қатарында бағаланады. Әдебиеттанушы, сыншы Толымбек Әбдірайым бұл романның көтерген идеясын талдай келіп: «Мұнара – интеллектуалды, таза реалистік шығарма», – деп жазады «Бағы жанатын шығарма» атты мақаласында. Сыншылар мен оқырман жұртшылықтың жақсы бағасын алып, жұрт назарын аударған бұл романды бізде зерттеу мақаламыздың материалы ретінде алып қарастырдық.

Бұл материалдарды жүйелеу нәтижесінде жазушы шығармаларындағы көркемдік әлемнің өзіндік сипаты мен постмодернистік үрдістердің көрінісі жан-жақты талданып, ғылыми тұрғыдан сараланды. Сонымен қатар постмодернизм теориясына қатысты тұжырымдарды нақтылау барысында шетелдік және отандық зерттеушілердің еңбектері де назарға алынды. Зерттеу жұмысы барысында мәтінді талдау, жүйелеу және салыстырмалы сараптау әдістері қолданылды. Сондай-ақ психологиялық талдау, салыстырмалы-тарихи және герменевтикалық тәсілдер негізінде шығармалардың мазмұндық-құрылымдық ерекшеліктері тереңнен зерделенді. Осы әдістемелік негіздер қаламгер шығармашылығындағы көркемдік ойлау жүйесін, стильдік ізденістерін және постмодернистік сипаттағы ерекшеліктерін ғылыми тұрғыдан айқындауға мүмкіндік берді.

Талдау мен нәтижелер

Бүгінгі қазақ прозасында жаңаша көркемдік-стильдік даралығы айқын шығармалардың алдыңғы қатарында Мұхтар Мағауинның «Жармақ» романы аталып, бағаланып жүр. Роман

қоғамдық-әлеуметтік маңыздылығымен, көркемдік қуатымен «қазіргі қазақ прозасындағы жаңа стиль, соны құбылыс» ретінде талданып, әдебиетші қауымның жоғары бағасына ие болды. Аталған роман туралы профессор Құныпия Алпысбаев: «Классик жазушының бұл шығармасы – Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңде жарық көрген қазақ романдарының ішіндегі болмысы бөлекше туынды. Автор қоғам мен адам баласына тиесілі мәңгілік проблемаларды өзгеше сипатта берген», – деп жазса [1, 124-б.], әдебиеттанушы-ғалым, профессор Нұрдәулет Бәбиханұлы Ақышев: «Аталған шығарма жазушының «Мен» атты мемуарлық роман-эссесімен идеялық тұрғыдан да, өмірбаяндық-шығармашылық тұрғыдан да астарлас, үндес. Мұндағы ерекшеліктің пішіндік өзгешелікте екендігі әдегеннен-ақ көрінеді. Реалистік әдістерді жоққа шығаруды ниет етпей-ақ, қаламгердің ұстанатын негізгі бір тәсілі – постмодернистік бағдар», – дейді [4, 352-б.]. Зерттеуші ғалымдардың пікірлеріне қарағанда «Жармақ» романы прозадағы жаңаша стильдік ізденістің бағытын айқындайтын бірегей туындылардың қатарында тұратыны байқалады.

Жазушы М. Мағауин аталған романын Иман Қазақбайдың жеке мұрағатынан табылған туынды дей отырып, тұтас туындыға «авторлық құқығын» бөгде тұлғаға телиді. Мұндай өз шығармасын өзгеше телу жолымен келетін әдісті Әкім Тазари «Жаза» атты романында қолданған. Әкім Тарази өз романын жапон жазушысының өзіне біржола берген қолжазбасы деп бастаса, М. Мағауин тұғырлы тұлға Иман Қазақбайдың тарихи зерттеуіне қатысты келелі еңбегі деп атайды. Мұндай заманауи прозаға тән формалық тәсілдер қазақ әдебиетінде әлі кездеспеген соны соқпақ болғандықтан да, тың құбылыс ретінде бағаланып келеді. Шығармада қосарланған тұлға феномені арқылы жеке адамның ғана емес, тұтас қоғамның рухани ахуалы бейнеленеді. Осы тұрғыдан алғанда, роман тек көркем туынды ретінде ғана емес, сонымен қатар терең философиялық-әлеуметтік трактат деңгейінде қабылданады. Автор қолданған көркемдік тәсілдер мен құрылымдық жаңашылдықтар Мұхтар Мағауин шығармашылығының жаңа белесін айқындайды.

«Жармақ» романының оқиға желісіне 1960 жылдан 2000 жылға дейінгі Қазақстанда орын тепкен өмір шындығы негіз болған. Әрі «Жармақ» романында жазушының қазақ тарихын зерттеуге байланысты маңызды мәселелердің кедергіге ұшырап, қиянат табу барыстары сөз болады. Жазушы осы идеяларын тың форма, өзгеше жазу стилімен өрнектейді. Романның бас кейіпкері екіге жарылған Мұрат пен Марат. Бірбүтін тұлғаның екі беті, арман-мұраты бөлек екі адам, екі дүние болып қалыптасады. Мұрат – өмір бойы ұлт руханиятының жоқшысы болып, бүкіл өмірін тарихты зерттеуге арнаған ғалым. Ал оның жарты бөлшегі Марат – жаңа қазақ, заманның ыңғайына бағынып, іскерлігі арқасында тасы өрге домалап, бақ пен билікке қолы тең жеткен адам. Екіге жарылған тұлғаның бірінші жартысы бүгінгі заманның ғалымы әрі арқаржалақ күн кешкен жарлысы. Екінші жартысы билік жағалап, қара басының жағдайын жасаған кәсіпкер, мол дәулет иесі. Бұл екеуі әуелде бір жолмен жүрсе де кейін келе екі арман, екі бағытпен кеткен екі түрлі адамға айналады.

Роман – қазіргі қазақ қоғамындағы бай мен кедейдің, рухани құндылық пен материалдық игіліктің, халық пен биліктің арасы алшақтап, екіге жарылып кеткен тұрғысын суреттейді. Шығарма сюжеті 1-ші жақпен, яғни бас кейіпкер Мұраттың әңгімесі түрінде баяндалады. Көркем әдебиетке қажетті, алайда белгілі мөлшерде негізі бар шарттылыққа құрылған роман сюжетінде фольклорлық мотив жүйесі ұтымды қолданылған. Романның бас кейіпкерінің бастан кешкен оқиғалары ертегілердегі қиял-ғажайыптық сарын үлгісінде беріледі. Соған орай шығармада көрініс табатын өмір шындығы қаламгердің қиялдан қосу тәсілі арқылы өріліп отырады. Сюжет құрудың, образ жасаудың қалыптасқан үлгісі тұрғысынан келгенде, Мұрат пен Марат түсінік-пайымы, арман-мүддесі, іс-әрекеті жағынан бір-біріне қарама-қайшы екі тұлға ретінде суреттелмеуі керек еді. Бір қоғамда бір елде туып өсіп, бір ортада бірге оқып ұқсас білім алған екі адам арасындағы мүлдем ұқсамайтын алшақ мінездер психологиялық тартыспен беріледі. Автор бір бүтіннің екіге жарылуы арқылы қоғамдағы келеңсіз жағдайлардың шындығын өзгеше пішін, тың тәсілмен бітімі бөлек

туындыға айналдырады. Шынында, бұл роман – нағыз психологиялық прозаның көрінісі. «Тәуелсіздік кезеңіндегі ұлттық рух, заман тынысы мен адам болмысы арасындағы үйлесімді байланысты бейнелеу» [5, 15-б.] арқылы қазақ романының көкжиегін кеңейтеді.

Роман сюжеті екіге жарылып, екі бөлек өмір сүріп жатқан бір адамның кереғар көзқарастары арқылы үлкен қоғамдық мәселелерді көтереді. Баяндаушы бас кейіпкер Мұрат пен оның екінші сыңары Мараттың өмірі, таным дүниесінің мүлде басқа, қарама-қайшылықты болып келгендігі еді. Мұрат халықтың рухани ұпайын түгендеу үшін күрессе, оның сыңары Марат жеке басының бағы үшін күресетін тобырлық деңгейдегі жан ретінде көрінеді. Таза пенделік мақсат-мұраттың соңына еріп, одан бөлініп шыққан Марат сырттай толымды тұлға көрінгенімен, ол бар болғаны есепшіл санамен күн көретін жартыкеш жан. Байлыққа кенелген бизнесмен Марат Бейсенұлы өз сыңары Мұратты «бұдан отыз жыл бұрын жұртта қалған жарамсыз жартым» деп есептейді. Оның санасында дүниенің барлық кілті тек ақшада, ақшамен шешілмейтін мәселе жоқ деп түсінеді. Атақ-даңқ барлығын ақшамен сатып аламын деп ойлайды. Ол өзінің атын шығару үшін әуелгі сыңары Мұратқа көп ақша төлеп, ежелгі қыпшақ ұлысы туралы кітап жаздырып, оны өз атынан шығарғысы келеді. Өйткені байлығы тасыған жаңа қазақ, сенатор Марат Бейсенұлының бұған мүмкіндігі молынан жетеді. Мансапты, бай, қайраткер ендігі кезекте ғалым атанбақшы. Оның таным деңгейін көрсететін мына бір эпизодқа назар салайық: «Дүниенің тағдырын адамгершілік қағидалары емес, ақшалы әмиян билейді. Бар тіршілік – ақша үшін. Бүкіл адамзат тарихы – ақша, яғни заттық игілік жолындағы күрес тарихы. Рухани қажеттілік, идеялық мұрат дегеннің бәрі бос сөз. Асып кеткенде, ақшаға жету тарабындағы әдепкі қару ғана» [6, 51-б.]. Өмірі билік пен ақшаның жолында өткен кәсіпкер, саясаткер Марат елдің егемендігін де өзі сияқты жеке адамдардың заттық игілігі үшін деп есептейді. Бір адамның санасында өріс алған екі түрлі психологияның өзара тартысы арқылы қоғам тынысы, оның адам санасына әсері деген мәселелер шығармада өзіндік ораймен көрініс тауып жатады.

Жазушы Мараттың образы арқылы бүгінгі қазақ қоғамындағы орын теуіп отырған келеңсіз жағдайларды сынайды. Тәуелсіздік алғаннан кейінгі он жылға жетпейтін уақыттың өзінде мемлекеттің байлығы мен мүддесін жеке бастың қажеттіліктеріне айырбастап жіберген қоғам өкілдерін ашық әшкерелейді. Романда бас кейіпкер Мұратты қатты толғандыратын, күйіндіретін жағдайлар – елдің тәуелсіздік алған кезінде де көптеген адамдардың пиғылының жамандыққа өзгеруі, ақшаны бәрінен жоғары қоюы, жаппай етек алған жемқорлық, ұлттық құндылықтарға деген немқұрайлық сияқты сан алуан мәселелердің өршуі халықтың тұрмысын тұралатып, рухани жақтан азғындауын келтіріп шығарады. Роман міне осындай қоғамдағы ділгір мәселелерді көтере отырып, елдің болашағы, мемлекет тағдыры жайында ой айтады.

Романдағы қос кейіпкердің әрекеті бір танымның екіге жарылуы. Мұрат – ойға, Марат – әрекетке бейім. Марат орайлы сәттердің қапысын тауып, билік пен байлыққа батудың ғана әрекетін жасайды. Ал Мұрат өмірін халқының рухани байлығын түгендеуге арнап, әдебиет пен өнер жолында қызмет етеді. Алайда нарықтық заман, қоғамдық жүйенің жағдайы оны мәжбүрлеп, өзі жан-тәнімен қарсы болған әрекетті атқарады, мол сый-сияпат алады, өмірдің қызығын көреді. Сөйтіп, өзінің ықтиярынсыз осы жағдаяттардың тұтқынына айналады. Яғни адам ретінде бүтін емес, жарым, жармақ. Ендеше, танымдағы құбылыстар да жартыкеш. Сол себепті де Мұрат ылғи да өзінің елесінен құтыла алмай жүреді. Осы жағдайдан құтылғысы келсе де, екінші жарымынсыз ешнәрсе шықпайды. Бағынышты таныммен өмір сүреді. «Кейіпкердің кешкен тағдыры мен оның таным дүниесі айналып келгенде жеке адамдардың басындағы жағдай ғана емес, бүкіл қоғамды мендеген ауыр дерт» [7, 356-371-бб.].

Жазылмай келе жатқан жасырын жара. Жазушы кейіпкерлер образы арқылы осындай терең мәні бар шындықтардың бетін ашады. Роман кейіпкері Мұрат өмір бойы өзді-өзімен алысып, өзіне қарсы болып өтеді. Өзім дегені өзі емес екен. Сонда бұл өмір сүру қалай аталады? Ол жайлап өзінің екінші жарымының айтқанына көнеді. Көп пенде атаулы аттап

өтпейтін тұрмыстық жайлылыққа көнеді, үйренеді. Тапсырыс орындаушыға айналады. «Міне, дәл осы кезде, өзімнің біреу емес, екеу екенімді өз көзіммен көрген едім. Әрі-сәрі, бей-берекет күн туды. Сансыраған, абдыраған, адам сенгісіз жағдай еді. Бірақ күмәнсіз ақиқат. Қаласаң да, қаламасаң да мойындауға, қабылдауға тиіссің. Әйткенмен, өзгеше ахуалдың мән-мағынасын анықтау керек еді. Қанша дағдарсам да, ақыл-есім орнында сияқты, енді ойланбасқа болмады. Қалай, неге, қайда, яғни, қалайша ғана екіге жарылдым, енді не болмақ?» [6, 78-б.]. Сөйтіп, бас кейіпкер Мұрат өзінің нақты болмысын жоғалтады. Қоғамдық жағдай, тұрмыстық кіріптарлық оны қалталы мықтылардың ыңғайына көнуге, олардың тапсырысын орындауға мәжбүр етті. Міне бұл Қазақстан тәуелсіздік алған бірнеше он жылдықтар аралығындағы қоғамдық жағдайдың шындығы екенін жазушы кейіпкер Мұраттың өмірі арқылы ашып береді.

Қысқасы, Жазушы Мұхтар Мағауиннің «Жармақ» романы – қазақ әдебиеті үдерісіндегі жаңа әрі соны көркем туынды. Бүгінгі көркемдік-шығармашылық тәсіл тұрғысынан қарағанда философиялық, психологиялық реализм фантастикамен, қиялмен, түс көрумен, мифпен ұштасқан. Әлемдік әдебиеттегі осынау постмодернистік бағытта жазылған Мұхтар Мағауиннің «Жармақ» романы қазақ әдебиетіндегі соңғы жылдар ішінде дүниеге келген біртұтас көркем туындылардың ішіндегі алғашқы қарлығашы деуімізге болады.

Дәстүрлі әдебиеттің үлгісімен жазылса да, қамтыған идеялық астары, көркемдігі жағынан оқырманның айрықша ықыласына бөленген шығарманың бірі – Т. Әсемқұловтың «Талтүс» романы. Роман оқиғасы былай қарағанда, бас кейіпкер Әжігерейдің кешкен күндерін баяндайтын ғұмырбаяндық роман болып сезіледі. Романның негізгі идеялық арқауы болған Әжігерей өмірі, есейіп толысуы реалистік сипатта желі бойынша біртіндеп дамиды. Роман оқиғасы бастан-аяқ Әжігерейдің қатысуымен, соның басынан кешкен жайлар болғандықтан да, оқырманға жеке адамның өмірінен терең сыр шертетін шығарма ретінде әсер қалдырады. Шын мәнінде, бұл жай ғана жеке адамның өмірін баян ететін роман емес, онда күйшілік, ұсталық, зергерлік сияқты этнографиялық дәстүрлі өнердің қыр-сырынан сыр ақтарады. Романға өзек болған ұлттық өнерге қатысты оқиғалар айрықша әсерлі. Сонымен бірге жазушы өз басынан кешкен, өзі куә болған оқиғалар мен қазақ өнері жайындағы ойларын жекелеген образдардың басына жинақтап, көркемдік сараптаудан өткізе отырып суреттейді. Әрі жазушының «әрбір деталдарға символдық мән, әр сөйлемге мағыналық салмақ» [8, 63-б.] артып отырғаны аңғарылады. Роман ұлттық өнердің жоқшылары, мұрагерлері жайында әңгімелей отырып, бүгінгі қазақ халқы жасап отырған қоғамның шындығын жайып салып отырады. Бұл жағынан келгенде, «Талтүс» – полифониялық (көпүнділік) сипатқа ие.

Жазушы Т. Әсемқұлов Әжігерейдің көркем тұлғасы мен оның айналасындағы өнер мұрагерлерінің жинақталған бейнесін жасай отырып, қазақ халқының өмірімен біте қайнасқан күйшілік өнердің құдыретін танытуға құлшынады. Әсіресе романда бір мезгіл жоқтаусыз қалып бара жатқан ұлттың рухани қазыналарына қайта іздеу салып, соның жоқтаушысы, сақтаушысы болған Әжігерейдей өнерпаз ұлдың соқтықпалы тағдыры баяндалады. «Шын өнер сорға бітеді» дейді жазушы романында. Өнер жолына қадам қойған жас өскін Әжігерейдің балалық өмірі шу дегеннен-ақ қияға тартып, қиындықпен басталады. Романның алғашқы бөлімдерінде бала Әжігерейдің өгей шешеден қағажу көріп, қиналған сәттері, ана мейірін аңсаған балалық ынтызар көңілі суреттеледі. Өгей апасы Күлбағиланың өзін үнемі жоқтан сылтау тауып, ұрып-соққан қылығын қатты жек көрді. Мейірімге мұқтаж бала көңілі қатыгез, суық қабақтан әбден көңілі қалады. Бір жолы атасы Әжігерейді ұрғандығы үшін апасын үйден қуып жібереді. Араға жасы жүзге келген қарияны салып, атасынан кешірім өтініп, үйге қайтып оралды. Алғашқы мезетте, апасының өзіне мейірім төге қарауының астарында жатқан бір өткіншілікті, жалғандықты түйсінеді. Осыны сезіп үлгергенше, ыза мен өштікке толы суық жүзге жолығады. «Әжігерей хош иісті қою күрең шәйді рахаттана ішіп, табақтағы еттен қарбыта жеді. Терезеден төгілген күннің нұрына

қарап, болашақтағы тату-тәтті, бақытты өмірді ойлап қиялдады. Кенет бөлмеде өзінің жалғыз емес екенін сезді. Ақырын артына бұрылып қараған. Апасы екен. Тісі ақсиып кеткен. Қарғыс айтып тұрған сияқты. Көзіне көзі түскенде, көзінен ғана емес, бүкіл әлпетінен төгілген өштік пен жиренішті көргенде бойын билеген қуаныш лезде жоқ болды. Жүрегі үзіліп түскендей, ішін баяғы өзіне таныс үрей бүріп ала жөнелді. Кесені қолына алып көзден аққан жас пен ащы шәйді араластырып жұта берді» [9, 24-б.]. Жазушы баланың ішкі жандүниесіндегі қайшылық пен тартысқа толы күйді психологиялық суреттеумен жеткізеді. Роман кейіпкерлері бәрі дерлік өнердің адамы. Бәрі де жандүниесі күрделі, өзгеше тосын, бөлек мінезбен танылады. Сабыт қарттың жары Күлбағиланың Әжігерейге көрсеткен қатал мінезінен жағымсыз, жиіркенішті бейнені көргенімізбен, шын мәнінде Күлбағила образына көп астарлы мән жасырылған. Оның қасіретке толы қиын тағдыры туралы романда айтылған. Оның Әжігерейге деген пиғыл, көзқарасынан заманға, қоғамға деген өшпенділігі аңғарылады. Романда Күлбағила образы жай ғана отбасы әйелі ретінде ғана көрініс бергенімен, іс жүзінде үлкен идеялық жүк арқалаған кейіпкер. Романдағы қатыгез бейне көркем шығарманың өзекті мақсатына қарай типтестіріліп жинақталған. Оның бұл бейнесі өнер жолына түскен тағдырлы тұлғаның өмірі үшін маңызды рөл атқарған. Тек Күлбағиланың бейнесі ғана емес, романдағы әрбір кейіпкер идеялық жүк арқалап тұрғаны анық. Әрі бұл жинақталған кейіпкерлер романның негізгі идеялық мақсатын көрнектілендіре түсу үшін бас кейіпкердің тұлғасын айқындауға шарт әзірлейді.

Әжігерейдің көркем бейнесі атасы Сабытсыз танылмайды. Оны өнерге баулып адам қылған, жарқын бетін ашқан адам – сол атасы Сабыт қарт. Әрі романдағы өзгеше образға ие тұлғаның бірі. Сабыт – Әжігерейдің тағдырын өзгеше жолға салған, шын өнердің құдіретін таныта білген жан. Ол өнер жолының қиямет ауыр салмағын сезе отырып, жиен немересін мақсатты түрде осы жолға салады. Сабыт – өз заманының саңлағы, ұлттық өнердің сақтаушысы, дамытып жалғастырушысы. Бүкіл болмысы хас өнердің құдіретін әйгілеу үшін жаратылғандай. Киелі өнерді әспеттей білді, оны мұрагерсіз өзімен бірге өлтіру Сабыттай данагөй қарт үшін ауыр күнә сияқты сезілер еді. Оның өнер алдындағы орасан жауапкершілігі, асқақ мұрат жолындағы тәуекелді өмірі – Сабытты қатардағы қауымнан биіктетіп нұрлы бейнеге айналдырды. Сабыт қарт киелі өнерін кейінге қалдырып, болашаққа аманаттап кетсем деген асыл арманын орындады. Алайда оның көкірегіндегі ең үлкен қыжылы – жиен немересі Әжігерейдің өмірін өз мақсаты жолында құрбан етуі еді. Оның өлер шағында бар шындығын жайып салып, Әжігерейден кешірім сұрауы осыны аңғартады. Атасы Әжігерейді оңаша шақырып алып: «Ақылың бар ғой, түсінерсің. Сені анаңның емшегінен айырып бауырыма басқанда, өнерімді ғана ойлап едім. Күн төбеден ауды, ешкім мені іздеп келмеді. Өнерлі едің ғой деп елеп-ескерген ешкімді көре қойғам жоқ. Ойға қалдым. Жасым болса келді. Шәкірт жоқ. Өнерімді ұстап қалатын бір адам табылмады. Енді не істеймін. Жатсам-тұрсам ойлағаным осы қайғы. Ауылдың өнерлі-ау деген балаларын баулып көрдім. Ештеңе шықпады. Міне сені анаңнан тартқандай қылып алып келгенде, асылық айтты деме, мені құдайдың өзі жетелеген сияқты...» [9, 76-б.]. Міне бұдан Сабыттың ұлттық өнердің болашағы үшін жасаған жанкешті әрекетін танимыз.

Сабыт – биік рухтың, құдіретті өнердің иесі. Ол жас кезінде 25 жыл айдауда болып, Итжеккенге барып келеді. Романда осы эпизод Сабыт қарттың өз аузынан әңгімеленеді: «Ол кезде домбыра жоқ. Күйді ойша шертем, ауызбен шертем. Ауызбен шертіп, айдауда жүрген талай қазақтың көңіліне медет болдым. Өмірге деген құлшынысын арттырдым», – дейді [9, 146-б.]. «Жалпы саяси оқиғалар өнерді қанша тұмшаласа да, айдауға жіберсе де, домбырасыз қалдырса да, қазақтың рухы, жаны барда күй өнері өлмейді, мәңгі өлмек емес» деген үлкен символдық мәнді аңғартады.

Романның астары қалың, айтары мол. Онда негізгі желі күй өнері болғанымен, қазақтың этнографиялық әлемін, рухани келбетін танытатын көптеген символдық детальдар сығымдалып берілген. Романның құрылымы, идеялық арқауы шымыр, мүсінді. Тұтас роман

әлдеқандай тылсым құдіретке, жаныңды шым-шымдап сыздатар сағыныш пен мұңға толы күй тілімен берілген ойлы тұспалдар, өнердің кәрі тарландары толғаған шерлі әуендер, сосын елеусіз, мұрагерсіз қалып сарқылуға айналып бара жатқан ұлттық құндылықтар бәрі-бәрі романның идеялық арқауына айналған келелі тақырыптар екені анық. Романның кейіпкерлері түгел дерлік өнердің тарланбоздары, ұлттық өнердің алтындай асыл, ақық көзіне айналған саңлақтар. Олардың қасиреті – өнерлерінің жоқтаусыз өздерімен бірге өшіп бара жатқаны. «Шәкіртсіз – өнер тұл» деген. Романда қазақтың дәстүрлі өнерлерінің түрлі саяси науқан мен қоғамдық жағдайлардың салдарынан қараусыз қалып, ұмытылып, жоғалып бара жатқанын, қариялардың «өнерімді ұстар шәкіртім жоқ» деген сөзі арқылы аңғартады. Әсіресе қариялардың шерткен әңгімесінен талай шындықтың бетін ашып, шетін қайырады. Мәселен, «Бейсауат келіп, жүйрік шыққан» тоқсандағы күйші Сәруәрдің әңгімесінде астарланған көп шындық бар. «Бүгінгінің төресі домбыраның, ән мен күйдің не екенін біледі дейсің бе? Бір ақынның айтқаны бар «кедейден болды шоңдарым» деп. Төренің сиқы сол болғанда, сол төреге, сол ақ ордаға қарап салтын түзеген елдің жәйі не болмақ. Баяғыда домбыраны ат арытып іздеп келіп күй үйренуші еді... Нансаң, мені осы жасыма дейін бір адам іздеп келген жоқ. Шәкіртсіз өтіп бара жатырмын», – дейді Сәруәр қарт [9, 188-б.]. Бұл тек қарияның жеке басының мұңы емес, заманның қасиреті еді. Оны толғандырған ата дәстүр мен ұлттық өнердің қараусыз қалып, өшуге айналған тағдыры еді.

Әжігерей атасы Сабытты ғана емес, атасымен тұстас бірталай кісілерді ұстаз тұтты. Әжігерей өзінің туа бітті зейінділігінің арқасында көптеген өнердің сырына қанықты. Атасы Әжігерейдің ерек сезімталдығын, басқалар құлағымен естігенді, бұның жүрегімен егілетіндей білетін алғырлығына іштей риза болып сүйінетін. Әжігерейдің есеюіне ілесіп күйдің жүрекке түсірер салмағы да ауырлай түсетін. Күйдің қамырықты үні Әжігерейдің жанын сыздатып, әлде бір түсініп жетпес тылсым әлемге бастай жөнелетіндей сезілетін. «Бүкіл дүние, бүкіл болмыс қамырықтың дәриясына батқандай қасіретке малшынып тұр» [10, 191-б.]. Осылай оның жүрегіне күй – қасірет, күй – қайғы болып құйылса, ендігі кезде ол күйден қасіретті ғана емес, қасіреттен де басқаша мәндерді сезіп жатады. Дәстүрлі өнердің кіл қоспасыз адал дәнін жүрегіне еккен шәкірт Әжігерей бүкіл өмірін атасының аманатын орындауға арнады. Оның тағдыры өнермен тұтасты. Атасының тапсыруы бойынша Ғазиз, Жұман күйшілерді іздеп тапты. Олардың тәлімімен өнерін жетілдіре түсті. Бұдан бұрын таппаған, ашпаған өнердегі тағы бір тың әлемге жол тартты. Сөйтіп күй оның тағдырына айналды.

«Талтүс» романы ұлттық өнердің рухын көтеріп, құдыретін әйгілеумен оқырманның жүрегінен жол таба алды «Халық рухы дәстүрлі өнермен, этнографиялық құндылықтармен жаңғырып, қуат табады» [11]. Бүгінде, «Талтүс» романы әдеби ортада өз бағасын алып та үлгерді. Мәселен, аталған роман туралы сыншы Ә. Бөпежанова: «Бұл роман бүгінгі қазақ әдебиетінде онша көп ашылмаған мәйекті тақырыпты арқау еткен, және өз үдесінен шыққан» [4, 46-б.], – деп жазса, З. Серікқалиев: «Ұлттық көркем сөз мәдениетінде шын мәнінде тың табыс болып қосылар әдемі туынды», – деп бағалайды [4, 83-б.]. Ал Қ.Т. Жанұзақова пен Б.Ғ. Қамбарова «Т. Әсемқұлов прозасындағы көркемдік-стильдік ізденістер» атты мақалада: «Т. Әсемқұлов шығармаларында оқиғаны белгілі бір ізбен баяндау кездесе бермейді. Өйткені, онда психоанализдің де белгілері кездеседі. Яғни, оқырман шығарманың басы мен аяғын өзі құрап алуы керек деген дүние жатыр. Психоанализ де, постмодернизм де оқырманға ерекше әсер қалдырады», – дейді [12, 83-б.]. Оқырманның ыстық ықыласына бөленген бұл роман «Қазіргі заманғы Қазақстан романы» атты әдеби сыйлыққа ие болумен қатар, 2018-ші жылы ағылшын, француз, испан, араб, орыс, қытай тілдеріне аударылып жарық көрді.

Жинақтап айтқанда, Т. Әсемқұловтың «Талтүс» романы – қазақ прозасындағы көркемдік ізденістер мен авторлық даралықтың айқын көрінісі болып саналатын туынды. «Жазушы бұл шығармасында дәстүрлі баяндау үлгісінен алшақтап, ұлттық дүниетаным мен

мифологиялық танымды заманауи әдеби тәсілдермен ұштастырады» [13, 112-б.]. Романда уақыт пен кеңістік шекарасы шартты сипат алып, кейіпкердің ішкі әлемі, рухани толғаныстары негізгі назарға алынады. Жазушының тың ізденісі әсіресе тілдік өрнек пен стильдік ерекшеліктен байқалады. Музыка, күй өнері, көшпелі мәдениет сарындары көркем мәтінмен астаса отырып, шығарманың поэтикалық қуатын арттырады. Жазушының баяндау мәнері баяу, терең, философиялық сипатқа ие болып, оқырманды сыртқы оқиғадан гөрі ішкі мазмұнды түйсінуге жетелейді. Т. Әсемқұловтың дара қолтаңбасы – ұлттық болмысты жаңа эстетикалық деңгейде таныта білуінде. «Талтүс» романы арқылы автор қазақ әдебиетінде рухани ізденіс пен көркемдік жаңашылдықтың үйлесімді үлгісін қалыптастырады.

Жаңа ғасырдағы қазақ прозасында өзіндік стилін ерте қалыптастырып үлгерген талантты қаламгерлердің бірі – Дидар Амантай. Оның «Тоты құс түсті көбелек», «Гүлдер мен кітаптар» атты шығармалары дәстүрлі әдеби үрдіспен толық қабыса бермейтін, формалық және мазмұндық тұрғыдан жаңашыл сипатымен ерекшеленеді. Аталған романдарда автор классикалық сюжет желісіне негізделген баяндаудан гөрі фрагментарлық құрылымға, еркін композицияға және ішкі монологқа басымдық береді. Жазушының көркемдік ізденісі мәтіннің құрылымынан ғана емес, тілдік қолданысынан да айқын аңғарылады. Оның прозасында философиялық ой-толғам, мәдени-әдеби реминисценциялар, интеллектуалдық ойын элементтері жиі ұшырасады. Бұл ерекшеліктер шығарманың мазмұнын күрделендіріп қана қоймай, оқырманнан да белсенді қабылдау мен терең пайымдауды талап етеді.

Дидар Амантай туындылары әдеби ортада біржақты қабылданған жоқ: бір тарап оны қазақ прозасына жаңа эстетикалық бағыт әкелген жаңашыл қаламгер ретінде бағаласа, екінші тарап шығармалардың күрделілігі мен дәстүрден алшақтығын сынға алды. Соған қарамастан, жазушының бұл еңбектері қазіргі қазақ әдебиетінде постмодернистік үрдістің орнығуына ықпал еткен, көркемдік ойлау көкжиегін кеңейткен маңызды туындылар ретінде бағаланады. Д. Исабеков жазушы тіліндегі нормадан тыс ауытқуларды сынап, оны «Дәстүрлі әдебиетке тән қағидаларды бұзды», – десе, көрнекті сыншы З. Серікқалиев «Д. Амантай диалогқа әбден ысылып қалған жазушы. Диалогтары арқылы астармен, емеурінмен көп нәрсені ұқтыра біледі» деп жазады «Құс қанатымен» атты мақаласында [4, 112-б.].

Д. Амантай әдебиетке өз жазу стилімен келген қаламгер. Шығармаларында айтар ойын көбінесе баяндаумен емес, диалогқа құрады. Кейіпкерлердің диалогтары арқылы қоғамдық өмірдегі түрлі мәселелерді аңдатып отырады. Жазушының кейіпкерлері дәстүрлі әдебиеттегі типтестірілген, жан-жақты кемелденген мінсіз тұлғалар емес. Қоғамның әр саласы, әр дәрежесіндегі алуан типтегі адамдарды шығармаларының кейіпкері етіп жазады. Жазушы Д. Амантай шығармаларында «көтерілген негізгі идеялық арқау – адам өміріне қажетті рухани құндылықтар» [14, 83-б.]. Сол құндылықтарды қорғап, дамытқанда ғана адамзат азғындықтан аман қалады. Келешек нұрлы болады дейтін идеяны әрбір шығармасында кейіпкерлердің диалогтары арқылы беріп отырады. Жазушы Д. Амантай шығармасында бір ғана желімен бір ғана идеяны ашуды мақсат етпейді. Бүгінгі адамдар жасап отырған қоғамның шынайы келбетін суреттей отырып, адамдардың бірте-бірте өзінің ең бағалы дүниелерінен ажырап бара жатқанын ескертеді.

Жазушы Д. Амантайдың «Тоты құс түсті көбелек» романы көп қабатты идеяға құрылған. Роман оқиғасының басталу-аяқталуында жүйелік жоқ. Дегенмен романның әр тарауындағы оқиғалар бас кейіпкер Данай Байқуанышұлының қатысуымен баяндалып отырады. Әрі баяндаушы, яғни осы романның авторы ретінде көрініс береді. Бас кейіпкер Данай өзінің «Тоты құс түсті көбелек» атты роман жазып жатқанын айтады. Мұндай «Роман ішіндегі романның» болуы – постмодернистік әдебиетте кеңінен таралған үрдіс. Романдағы айтылар идея мен оқиғалар кафе, шарапхана, бокс залы сияқты орындарда өтеді. Жазушы кейіпкерлерінің айналысатын кәсіптерінің не екенін әңгіме арасында бүлік еткізіп атап өткені болмаса, кейіпкерлер мінезін жан-жақты таныстырып, суреттеп жатпайды. Романның әр

тарауында дерлік кейіпкерлердің диалогтары арқылы жазушылық, талант, кітап, рухани құндылықтар және қоғамда орын теуіп отырған толғақты мәселелер сөз болады: «Бұрын ақындарға тағдыр керек болатын. Қазір – ақша». «Баяғыда кітап құбылыс еді. Қазір – тауар». «Бүгінгі мәдениет – сауық мәдениеті» [15, 302-б.]. Жазушы кейіпкерлердің диалогтары арқылы рухани құндылықтардың елеусіз, қорғаусыз қалғанын, адамдардың тек заттық дүниені ғана мақсат тұтып өмір кешіп келе жатқанын сынайды. Қазақстан тәуелсіздік алған алғашқы жылдарында мемлекеттің экономикасы тығырыққа тіреліп, халық тұрмысы қиын жағдайда қалған кезеңде, әдебиет пен өнердің бір мезет кейінгі қатарға сырылып, қорғаусыз қалғаны шындық еді. Осындай жағдайда кейбір адамдар орайдан пайдаланып, жеке басының мүддесі жолында елдік мүддеге қатысты құндылықтарды, байлықтарды өз білгенінше ойрандағаны да айтылады. Жазушы романда бұл ойын кейіпкердің аузынан мынадай диалогпен береді: «Елдің атынан мемлекет дәулетін өзіне жекешелендірді. Ырыс – қолында, ырық – өзінде» [16, 50-б.].

Д. Амантайдың «Тоты құс түсті көбелек» атты романының әр тарауында дерлік рухани құндылықтар: жазушылық, өнер адамдары жайлы баяндалады. Роман кейіпкерлері билік басындағы адамдар да, не болмаса шалқыған байлар да емес. Бәрі де өмірде кездесіп жүрген қарапайым жандар. Олардың жасаған ортасы, ой дүниесі арқылы жазушы қазіргі қоғамдағы адамдардың рухани жақтан жұтаңдап, азып бара жатқанын көрсетеді. Осы идеялық арқау жазушы Д. Амантайдың келесі романдарында да жалғасын табады. Оның «Гүлдер мен кітаптар» атты романы бейнелеу жағындағы өзгеше стиль, даралығымен танылады. Әрі аталған роман соңғы бірнеше жылда орыс, француз, түрік тілдерінде жарық көріп, шетел оқырмандарының да назарын аударды. Романның бас кейіпкері Әлішер талантты бола тұра қоғамнан өз орнын таппаған өнер адамдарының типтік өкілі. Өмірден түңілген Әлішер қолжазбасын өртеп, өзін-өзі өлтіреді. Өзі жасап отырған қоғамның жалғандығына, мағынасыздығына төзе алмайды. Жазушы әрбір қоғамдық мәселелерді Әлішердің көзқарасымен жеткізеді. Әлішер үшін гүлдер мен кітаптар ең үлкен құндылық саналатын. Әрине сонымен қоса бүкіл өмірін арнаған сүйікті кәсібі жазушылық еді. Бұрын бағалы саналған құндылықтар қоғамдық жағдайдың өзгеруімен қажетсіз дүниеге айналып, өзін ендігі жерде ешкімге керексіз адам сезінеді. Өмірден түңіліп қасыреттенеді. Кейіпкер Әлішер осы күнге дейін өзі шын сүйген кәсібі жазушылықтан пайда тауып, тірлігін оңдай алған жоқ. Ол өз-өзіне «мүмкін, кітап жазбау керек шығар. Бәрібір сіз одан шын бақыт, қалың дәулет, жақсы атақ, үлкен абырой, зор жұбаныш, адал көңіл таппайсыз», – деп іштей торығады [17, 72-б.].

Жазушы Дидар Амантай романның атын «Гүлдер мен кітаптар» деп атауында үлкен символдық астар жатыр. Мұнда, кітап – мәңгілік құндылықтың, Гүл – көзалдағы өткінші материалдық дүниенің символы. Енді бір жағынан, Гүл – сұлулықтың баламасы ретінде де қаралады. Алайда оның ғұмыры рухани әлем тудырған байлықтардан жоғары емес. Сондықтан оның көбінесе алданышты дүниенің қатарында тұратыны да содан. Жазушының гүл мен кітапты атай отырып, адам баласы заттық дүниенің рахатына бой алдырып, мәңгілік құндылықтан қол үзіп қалмауы керек деген идеялық мәнді аңғартады. Жазушы кейіпкерлері шетінен сыншыл. Қоғамдық өмірде болып жатқан түрлі жағдайларды сынап, олардың кемшіліктерін айтады. Әрі қоғамда жасап жатқан әрбір азамат ұлттық құндылықтарды қорғауға, ел мен мемлекеттің тағдырын, келешегін ойлап бас қатыруға міндетті дейді. Міне бұл тектес идеялар роман кейіпкерлерінің диалогтары арқылы беріледі.

Дидар Амантай шығармалары қазіргі қазақ прозасындағы стильдік жаңашылдығымен және дара көркемдік қолтаңбасымен ерекшеленеді. Жазушы дәстүрлі сюжетке негізделген баяндаудан гөрі, фрагментарлық құрылымға, ой ағымына және ішкі монологқа құрылған интеллектуалдық прозаны қалыптастырды. Оның мәтіндерінде уақыт пен кеңістік шартты сипат алып, кейіпкердің сыртқы әрекетінен бұрын ішкі рухани әлемі, санадағы құбылыстар терең бейнеленеді. Ол қазақ прозасына жаңа көркемдік бағыт, яғни постмодернистік таным

элементтерін енгізіп, әдебиеттің формалық және мазмұндық мүмкіндіктерін байытты. Оның шығармалары ұлттық әдебиеттің дамуында эксперименттік ізденістердің орнығуына ықпал етіп, қазіргі әдеби үдерісте өзіндік мектеп қалыптастырған маңызды құбылыс ретінде бағаланады.

Талантты прозаик Айгүл Кемелбаеваның «Мұнара» романы – жаңаша стильдік бағытта жазылған таңдаулы шығарма. Романда Кеңестік үкіметтің ыдырауы қарсаңындағы қоғамдық жағдайды тарихи астар ете отырып, ел өміріндегі қайшылыққа толы тосын өзгерістерді студент Айжанның ой көзімен саралайды. Романның «Бала бағушы» атты бірінші бөлімі Кеңес үкіметінің ыдырауының алды-артындағы халықтың әлеуметтік-психологиялық жай-күйі, жаңадан өз тәуелсіздігін жариялаған Қазақстанның экономикалық ахуалы, халық тұрмысы баяндалады. Романның бас кейіпкері Айжан Москвадағы оқуының соңғы жылына таяған кезде Кеңес үкіметі ыдырап, елінен хабар үзіп, қаражатсыз қалады. Күн көріс үшін амалсыздықтан бала бағушы болып жұмыс істейді. Жазушы бас кейіпкер Айжанның ой-танымы, өз басынан кешкен оқиғалары арқылы қоғамдық жағдай өзгерісінің адамдар санасына жасаған ықпалын психологиялық суреттеулермен береді. Романның тұтас оқиғалық жүлгесінен жазушының роман арқауын тарихи жағдайға құра отырып, көркем шындық пен уақыт кеңістігін үйлесімді орналастыра білгендігін, тарихи шындықты реалистік сипатта шынайы бейнелеп бере алғандығын аңғара аламыз.

Қоғамдық саяси жүйенің өзгеруі – адамдардың таным дүниесіне зор сілкініс әкелетіні даусыз. Ұзақ жылдар бойы Кеңестік идеологияның «мызғымастай» етіп орнатқан дүниетаным жүйесі де үкіметтің құлауымен бірге қирап түсті. Қоғамдық санадағы өзгеріс адамдарды өзі өмір сүріп отырған қоғамның түрлі құндылықтарын қайта қарап, тыңнан зерделеуге шақырды. Осы орайда Айгүл Кемелбаеваның «Мұнара» романы «екі дәуір шегарасында бой көтеріп, өткен тарих пен бүгінгі өмірге жіті назар салар қарауыл мұнарасындай елестейді» [1, 224-б.]. Қоғамдық-идеологиялық жақта аласапырандық туылып, халықтың рухани дағдарысқа ұшыраған халін кейіпкердің көзімен алыстан, сырт көз қылып бақылатып, «Қарауыл мұнарадан» қаратуы жазушының өз идеясын ұсынудағы көркемдік тәсілдің бірі болып саналады.

Москва әдебиет институтында оқып жүрген Айжанның аз уақытта оқу бітіріп, ауылға қайтамын деп қиялдап жүргенінде Кеңес үкіметі ыдырап, әлеуметтік-экономикалық дағдарыс туылып, басына күтпеген кіншылықтарды алып келді. Алғашқы кезде дербес ел болып, өз тізгіні өзіне тиіп, тәуелсіздігін жариялаған елдер арасындағы қарым-қатынастың қиындауы салдарынан студент қыз Айжан елдегі ағайын-туыстарынан келіп тұратын қаражаттан қол үзіп, қиыншылық қыспағында қалады. Айжан жас болса да айналасына, қоғамға ойлы, сыншыл көзбен қарай білетін зерек, білімді жан. Өзінің басына түскен бұл дағдарысқа абдырап қалғанымен, көп ұзамай шығар жолын қарастырып таба біледі. Қоғамдық жүйенің өзгеруі бүкіл адамдардың тұрмыс-тіршілігін зор өзгеріске ұшыратып қана қойған жоқ, оларды дүниеге нарықтық құн көзқарасымен ғана қарайтын аяусыз, мейірімсіз жандарға айналдыра бастады. Айжан үшін кеше ғана мейірлі, шуақты Москва бүгін оған ызғар шаша қарайтындай. Өгей баладай өзекке теуіп, тығырыққа тіреді. Бұл жағдай оның терең сана түкпіріндегі өше бастаған ұлттық рухты қайта тірілтті. Алғаш рет сүйікті Москваға – Кеңес қоғамына өз ұлттық тұрғысында тұрып қарауға, ойлауға мәжбүр болды. Жазушы А. Кемелбаева Кеңес үкіметі ыдырағаннан кейінгі қоғамдық жағдай мен қоғамдық сананың өзгерістерін, сондай-ақ жаңадан тәуелсіздік жариялаған Қазақстанның әлеуметтік тұрмыс-тіршілігінің ауыртпашылықтарын кейде бас кейіпкер Айжанның ойы, танымы арқылы берсе, кейде авторлық баяндаулармен немесе шағын қыстырма детальдармен жеткізеді. Бұл тарихи-әлеуметтік құбылыстардың шындығын, адамдар санасындағы психологиялық өзгерістерді шынайы аша түсудегі жазушының жасампаздық стиліне тән шеберлік қырларының бірі еді.

Жазушы романда Москвада және Қазақстанда болып жатқан өзгерістерді әр түрлі сипаттағы шағын детальдармен ашып беріп отырады. Мәселен, енді ғана тәуелсіздігін жариялаған Қазақстанның қоғамдық-экономикалық дағдарысты күйін, халықтың күйзелісті жағдайын Айжанның шешесінің хаты арқылы жеткізсе, Москва қаласында болып жатқан қоғамдық өзгерістерді Айжан мен оның құрбысы Әселдің тұрмысы, көзқарасындағы өзгерістер арқылы көрсетіп береді. Кеңес еліндегі бұл саяси өзгеріс – осы күнге дейін әкешенің қамқорлығында еш қиындық көрмей келе жатқан жастар үшін өте тосын жағдай болды. Сөйтіп, қоғамның қатыгездігін сезіне бастады. Айжан құрбысы Әселдің «өмір – мейірімсіз» деген бір ауыз сөзінің жай айта салған сөзі емес, енді шынымен-ақ өз өмірлерінің шындығына айналғандығын сезеді. Қоғамдық өмірдің бұлардың қиялындағыдай көркем емес, күреске толы, бейнеті мол екендігін тани бастайды. Шын мәнінде мұндай құбылыс әлі қоғам құшағына шығып үлгірмеген ақ қанат балапандар – Айжан мен оның құрбысының басындағы жағдай емес, қоғамдық жүйенің күллі халық өміріне әкелген өзгерісі еді.

Айжан бір курстас досының таныстыруымен Жамал атты адамның баласын қарайтын үй жұмыскері болады. Бұлғақтап еркін өскен қыр баласының ендігі жерде өзгенің қабағына қарайтын кіріптарлық күйге ұшырауы, шынында ойламаған жағдай болды. Айжан үшін бұл намысты жұмыс болса да, басындағы хал оны көнбесіне қоймады. Жазушы А. Кемелбаева қожайын Жамалдың мінезіне және оның баласы Ританның бейнесіне Айжанның көзқарасымен сараптау жасай отырып, қоғамдық жағдайдың адамдар өміріне, дүниетанымына әкелген зор ықпалын нәзік психологиялық талдаулар арқылы жан-жақты бейнелейді. Әсіресе жазушының кейіпкер психологиясын суреттеудегі шеберлігі сүйінерлік. Өміріндегі тосын өзгерістерге әлі толық бойы үйрене алмай жүрген Айжанның ой дүниесіндегі аласапыран сәттерді үйлесімді береді: «Бұл фаниде неге болса да шыдап, көніп бағудың арты жаман болмайды, – дейді Айжан ойланып, – бәлкім, бұл алдамшы дүниеде не көрсен де құдайдың басқа салғанына ризашылық қылудан артығы жоқ болар» [18, 112-б.]. Айжан басына түскен қиыншылыққа бірте-бірте көндігіп, мұны тағдырдың сынағы ретінде қабылдап, өзін-өзі сабырлыққа шақырады. Әрі осы бір қиналған сәттерін болашағынан дәмелі жас әдебиетші таптырмас өмірлік тәжірибе топтайтын орай деп есептейді.

Қоғамдық-саяси жүйенің алмасуы адамдардың таным дүниесін жаңалады. Адамдар өмірлік құндылықтарға басқаша қарап, өз айналасындағы құбылысқа тыңнан қайта шешім жасайтын болды. Нарық заманының қатаң қағидалары адамдарды өзінің болмысынан алыстатып, жаңа мінезге баулыды. «Адамды қоғам қалыптастырып, заман өзгертетінін» [19, 383-б.] біз Жамалдың бейнесінен анық көре аламыз. Айжан бір көргеннен-ақ Жамалдың тумысынан қарапайым, ашық-жарқын жан екенін байқаған. Алайда нарық заманы Жамалды айналасына қожайын көзбен қарауды үйретті. Өздерін ақсүйектерше көрсетіп, өзінен төмен тұратын адамдардың жағымсыз, жалпақтап тұруын қалады. Сол себепті де Жамал ешкімге жағымсуды білмейтін адал Айжанды жақтырмады. Қожайын әйел Жамалдың кішкентай баласының шешесінен көрген мінезін оның да үйрене бастауы адамды ойға салады. «Адамзатқа керекті барлық құндылықтарды тек заттық дүниенің қызығынан» [20, 168-б.] іздейтін тоғышар мінездің жас ұрпақтардың қанына сіңіп бара жатқанын жазушы ашына отырып баяндайды. Тіпті, кез келген сәтте Айжанның өзіне бағынышты күтуші екенін есіне салып отыратын кішкентай баланың қылықтары нарық билеген қоғамның ащы шындығын әшкерелейді. Жазушы А. Кемелбаева қожайын әйел Жамал мен оның баласының жандүниесіндегі өзгерістерге талдау жасай отырып, қоғамдық-саяси бұрылыстың адамдар өміріне әкелген зор өзгерістерін, зардаптарын көрсетеді. Бұл барыстағы көркемдік ізденістер мен психологиялық талдаулар, әрине, қаламгердің өзіне тән шеберліктерін таныта түседі.

Романның «Соңғы жолбарыс» атты екінші бөлімінде оқиға бағыты күрт өзгеріп, қала тіршілігінен сахара кеңістігіне ойысады. Жазушы адамзаттық құндылықтарды табиғат аясынан іздеп, оқиға желісін қарт аңшы Тарбақтың өмірі мен аң-құстар әлемі арқылы

өрбітеді. Осы арқылы ұлттық рух, мінез және табиғаттың ажырамас бірлігі жолбарыс бейнесі арқылы символдық деңгейде танылады.

Айгүл Кемелбаеваның дара қолтаңбасы – оқиға құрылымындағы тосын бұрылыс пен терең философиялық астарды шебер ұштастыруында. Ол дәстүрлі таным, салт-жоралғыны көркем детальдармен қабыстырып, табиғат пен адам болмысының тұтастығын символдық тәсілмен бейнелейді. «Соңғы жолбарыс» атауының өзі жойылып бара жатқан табиғат пен рухани құндылықтардың белгісі ретінде алынып, экологиялық және адамзаттық дағдарысты ишаралайды. Автордың осы бөлімдегі поэтикалық тілі мен символдық бейнелеуі оның көркемдік ізденісін, терең философиялық стилін айқындай түседі.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, төмендегідей ғылыми тұжырымдар жасауға болады.

Мұхтар Мағауиннің «Жармақ» романы тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ қоғамының саяси-әлеуметтік ахуалын, қоғамдық қайшылықтардың шынайы болмысын ашуға бағытталған шығарма болып табылады. Романның көркемдік құрылымы мен баяндау тәсілі дәстүрлі прозадан өзгеше сипат алып, жаңа формалық ізденістермен ерекшеленеді. Бұл ерекшелік қазақ роман жанрының жаңаша бағытқа бет бұрып, көркемдік тұрғыдан тың сапаға көтерілгенін айғақтайды.

Таласбек Әсемқұловтың «Талтүс» романы – мазмұны терең, астары күрделі туынды. Шығармада ұлттық өнердің құдіреті ғана емес, тәуелсіз Қазақстан қоғамының шындығы да кеңінен көрініс табады. Музыка, күй өнері, ұстаздық дәстүр мен рухани сабақтастық сюжет желісінде өзара үйлесім тауып, тұтастық құрайды. Романдағы реалистік баяндау символдық-аллегориялық сипатпен ұштасып, адамгершілік құндылықтарды терең пайымдауға жетелейді. Сонымен қатар шығарма тілінде фольклорлық сарын мен эпикалық кеңдік сақталып, идеялық мазмұн мен композициялық құрылымның шымырлығы оның көркемдік кемелдігін айқындайды. Осы тұрғыдан алғанда, бұл роман тәуелсіздік кезеңінің алғашқы жылдарындағы қазақ прозасының ірі жетістіктерінің бірі ретінде бағаланады.

Дидар Амантай шығармалары қазіргі қазақ әдебиетінде өзіндік стильдік ерекшелігімен дараланады. Оның прозасы дәстүрлі сюжеттік тұтастықтан гөрі фрагментарлық құрылымға негізделіп, шағын мәтіндік бөліктердің жиынтығы ретінде көрінеді. Кейіпкерлері көбіне өмірлік дағдарысқа ұшыраған, рухани күйзеліс жағдайындағы тұлғалар болып келеді. Жазушы кейіпкерлерімен бірге философиялық ізденіске түсіп, өмір мәні мен рухани құндылықтар мәселесін тереңнен қозғайды. Әдебиеттануда бұл ерекшеліктер постмодернистік бағытқа тән көркемдік үрдіс ретінде бағаланады.

Ал Айгүл Кемелбаеваның стилі поэтикалық тілмен, астарлы оймен және символизммен ерекшеленеді. Ол қарапайым оқиғаның өзінен терең мағына тудырып, ұлттық рух пен рухани құндылықтарды заманауи тұрғыда пайымдайды. Осы қасиеттер оның шығармаларын қазіргі қазақ прозасындағы көркемдік ізденістердің маңызды бір үлгісі ретінде танытады.

Жалпы алғанда, жаңа дәуірдегі қазақ жазушылары дәстүрлі прозаның озық үлгілерін сақтай отырып, сонымен қатар жаңа бағыттағы, тың стильдік ізденістерге құрылған шығармаларды дүниеге әкелді. Зерттеу барысында қарастырылған романдар қазіргі қазақ әдебиетінде кеңінен танылып, оқырман тарапынан жоғары бағаланған туындылар ретінде іріктелді. Осы негізде олардың көркемдік-стильдік ерекшеліктері мен дәстүрлі прозадан айырмашылықтары айқындалды.

Сонымен бірге, жаңа дәуір прозасында қоғамдық шындықты бейнелеуде жасампаздық сипаттағы тың тәсілдер кеңінен қолданылғаны байқалады. Дегенмен, кейбір шығармаларда сюжет жүйесінің әлсіздігі, тілдік көркемдіктің біркелкі еместігі, образ жасаудағы кемшіліктер сияқты олқылықтар да кездеседі. Соған қарамастан, бұл кезең романдарының көркемдік ізденістері мен жаңашылдық сипаты қазақ әдебиетінің дамуында маңызды рөл

атқарады. Тәуелсіздік рухымен түлеген қазақ романы алдағы уақытта да көркемдік биіктерге көтеріліп, жаңа мазмұндық және стильдік сапаларға қол жеткізері сөзсіз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Аймұхамбет Ж., Алпысбаев Қ., Әбілхамитқызы Р., Байтанасова Қ., Дүйсенғазин С., Ердембеков Б. Тәуелсіздік тудырған романдар: оқулық. – Астана: МастерПО, 2012. – 224 б.
2. Бельгер Г. Мұрат пен Марат: Мұхтар Мағауиннің «Жармақ» романы туралы бірер сөз // Отбасы және Денсаулық. – 2010. – №9-10. – 71 б. [Электронды ресурс]. URL: <https://repository.sdu.edu.kz/handle/123456789/1107> (қаралған күні 16.04.2025)
3. Әбдірайым Т. Бағы жанатын шығарма. [Электронды ресурс]. URL: <https://qazaqadebieti.kz/7274/ba-y-zhanatyn-shy-arma> (қаралған күні 16.04.2025)
4. ХХІ ғасырдағы қазақ әдебиеті. – Алматы: Арда, 2011. – 640 б.
5. Сыздықов С.Қ., Тлеубкова Б.Т., Ибраева А.Д. Тәуелсіздік кезеңіндегі прозаның көрінісі: Б.Сарыбай шығармаларының көркемдік сипаты // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2025. – №3 (137). – Б. 7–16. <https://doi.org/10.47526/2025-3/2664-0686.229>
6. Мағауин М. 26 томдық шығармалар жинағы. 10-том. – Алматы: Qasym баспа үйі, 2008. – 550 б.
7. Kadyl T., Amirov A.Zh., Tuimebekova A., Kaspikhan B.K., Seisembayeva Zh.A., Zhetibay R. The Linguistic and Poetic Function of Landscape Imagery in Kazakh Novels: An Analysis Based on Kazakh Novels Written After Kazakhstan's Independence // Forum for Linguistic Studies. – 2025. – Volume 07, Issue 09. – P. 356-371. <https://doi.org/10.30564/fls.v7i9.10469>
8. 汪正龙. 文学理论, 中国: 南京大学出版社, 2019. – 384页.
9. Әсемқұлов Т. Талтүс, Тәттімбет сері (Роман). – Астана: Күйшілер одағы, «KazHeritage», Лиля Калаустың Баспа үйі, 2020. – 436 б.
10. Әсемқұлов Т. Шығармалары. 1-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2016. – 436 б.
11. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – Москва: Искусство, 1979. – 426 с.
12. Жанұзақова Қ.Т., Қамбаров Б.Ф. Т. Әсемқұлов прозасындағы көркемдік-стильдік ізденістер // Торайғыров университетінің Хабаршысы. Филологиялық сериясы. – 2022. – №1. – Б. 35–36. <https://doi.org/10.48081/QXHX5056>
13. Умаров Г.С., Бозбаева А.Г., Файзуллаева Ф.Т. Языковая и художественная картина мира в романах Т. Асемкулова и А. Чудакова // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2025. – №4. – С. 106-118. <https://doi.org/10.47526/2025-4/2664-0686.278>
14. Wellek R., Warren A. Zheory of literature. – New York: Harcourt, Brace and World, 1956. – 420 p.
15. Амантай Д. Қастерле мені: Романдар, повестер, әңгімелер, есселер. – Алматы: Өнер, 2000. – 567 б.
16. Амантай Д. Гүлдер мен кітаптар. – Алматы: Арман, 2003. – 108 б.
17. Амантай Д. Шайыр мен Шайтан. – Алматы: Жалын, 1996. – 230 б.
18. Кемелбаева А. Мұнара. – Алматы: Арман, 2003. – 272 б.
19. Knickerbocker S. «The New criticism and Scholarship» // in: Twentieth-Century English. – New York: Philosophical Library, 1946. – P. 371-383.
20. Wehrli M. Allgemeine Literaturwissenschaft. – Bern: Francke, 1951. – 168 p.

REFERENCES

1. Aimuhambet Zh., Alpysbaev Q., Abilhamitqyzy R., Baitanasova Q., Duisengazin S., Erdembekov B. Tauelsizdik tudyrgan romandar: oqulyq [Novels that were born in independence: a textbook]. – Astana: MasterPO, 2012. – 224 b. [in Kazakh]
2. Belger G. Murat pen Marat: Muhtar Magauinnin «Zharmaq» romany turaly birer soz // Otbası jane densaulıyq. – 2010. – №9-10. – 71 b. [Electronic resource]. URL: <https://repository.sdu.edu.kz/handle/123456789/1107> (date of access 16.04.2025) [in Kazakh]
3. Abdiraıym T. Bagı zhanatyn shygarma [A work that will be happy]. [Electronic resource]. URL: <https://qazaqadebieti.kz/7274/ba-y-zhanatyn-shy-arma> (date of access 16.04.2025) [in Kazakh]
4. XXI gasyrdagy adebieti [Kazakh literature of the XXI century]. – Almaty: Arda, 2011. – 640 b. [in Kazakh]

5. Syzdyqov S.Q., Tleubkova B.T., Ibraeva A.D. Tauelsizdik kezenindegi prozanyn korinisi: B.Sarybai shygarmalarynyn korkemdik sipaty [Reflection of prose in the period of independence: artistic character of B. Sarybay's works] // Iasau universitetinin habarshysy. – 2025. – №3 (137). – B. 7–16. <https://doi.org/10.47526/2025-3/2664-0686.229> [in Kazakh]
6. Magauin M. 26 tomdyq shygarmalar zhinagy. 10-tom [Collection of works in 26 volumes. Volume 10]. – Almaty: Qasym baspa uii, 2008. – 550 b. [in Kazakh]
7. Kadyl T., Amirov A.Zh., Tuimebekova A., Kaspikhan B.K., Seisembayeva Zh.A., Zhetibay R. The Linguistic and Poetic Function of Landscape Imagery in Kazakh Novels: An Analysis Based on Kazakh Novels Written After Kazakhstan's Independence // Forum for Linguistic Studies. – 2025. – Volume 07, Issue 09. – P. 356-371. <https://doi.org/10.30564/fls.v7i9.10469>
8. Wang Zhenglong. Wenxue lilun [Literary theory]. – Zhongguo: nanjing daxue chubanshe, 2019. – 384 ye. [in Chinese]
9. Asemkulov T. Taltus, Tattimbet seri (Roman) [Midday, Tattimbet Seri (novel)]. – Astana: Kuishiler odagy, «KazHeritage», Lilia Kalautsyn Baspa uii, 2020. – 436 b. [in Kazakh]
10. Asemkulov T. Shygarmalary. 1-tom [Works. Volume 1]. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2016. – 436 b. [in Kazakh]
11. Bahtin M.M. Estetika slovesnogo tvorchestva [Aesthetics of verbal creativity]. – M.: Iskusstvo, 1979. – 426 s. [in Russian]
12. Zhanuzaqova Q.T., Qambarova B.T. Asemkulov prozasyndagy korkemdik-stildik izdenister [Artistic and stylistic research in the prose of T. Asemkulov] // Toraigyrov universitetinin Habarshysy. Filologialyq seriasy. – 2022. – №1. – B. 35–36. <https://doi.org/10.48081/QXHX5056> [in Kazakh]
13. Umarova G.S., Bozbaeva A.G., Faizullaeva F.T. Iazykovaia i hudozhestvennaia kartina mira v romanah T. Asemkulova i A. Chudakova [The Linguistic and Artistic Worldview in the Novels of T. Asemkulov and A. Chudakov] // Iasau universitetinin habarshysy. – 2025. – №4 (138). – S. 106–118. <https://doi.org/10.47526/2025-4/2664-0686.278>
14. Wellek R., Warren A. Zheory of literature. – New York: Harcourt, Brace and World, 1956. – 420 p.
15. Amantai D. Qasterle meni: Romandar, povester, angimeler, esseler [Cherish me: novels, short stories, stories, essays]. – Almaty: Oner, 2000. – 604 b. [in Kazakh]
16. Amantai D. Gulder men kitaptar [Flowers and books]. – Almaty: Arman, 2003. – 108 b. [in Kazakh]
17. Amantai D. Shaiyr men Shaitan [Tar and the Devil]. – Almaty: Zhaly, 1996. – 230 b. [in Kazakh]
18. Kemelbaeva A. Munara [Tower]. – Almaty: Arman, 2003. – 272 b. [in Kazakh]
19. Knickerbocker S. «The New criticism and Scholarship» // in: Twentieth-Century English. – New York: Philosophical Library, 1946. – P. 371-383.
20. Wehrli M. Allgemeine Literaturwissenschaft [General Literary Studies]. – Bern: Francke, 1951. – 168 p. [in German]

Kazakh Novels in the Years of Independence: Artistic and Stylistic Investigations

Abstract. The article examines the novels of four writers published after Kazakhstan's independence, characterized by innovative approaches, new forms, and distinctive stylistic features. It also identifies the artistic and stylistic characteristics of these works and highlights the authors' creative mastery.

The main objective of the study is to analyze the novels *Zharmak* by Mukhtar Magauin, *Taltus* by Talasbek Asemkulov, *The Parrot-Colored Butterfly*, *Flowers and Books*, *Poet and Devil* by Didar Amantai, and *Munara* by Aigul Kemelbayeva. These works were selected as they were published during the years of independence, have been recognized by literary scholars and critics as innovative contributions to the Kazakh novel, and have gained broad recognition within the literary community. The analysis emphasizes the writers' stylistic explorations and individual artistic signatures through specific examples, while also assessing their contribution to the development of the modern Kazakh novel.

The theoretical framework of the study is based on fundamental scholarly concepts developed by both domestic and foreign literary theorists, including approaches to text analysis, the evolution of the novel genre, and issues of authorial style and poetics. The research applies methods of analysis, synthesis, systematization, and generalization, ensuring a comprehensive and well-grounded interpretation of the selected works and their role in contemporary literary development.

Keywords: years of independence, Kazakh novels, new direction, stylistic features, artistic originality, new searches.

Казахстанские романы в годы независимости: художественно-стилистические поиски

Аннотация. В статье анализируются романы четырех писателей, опубликованные в период после обретения Казахстаном независимости, отличающиеся новаторской направленностью, оригинальной формой и самобытными стилевыми характеристиками. Наряду с этим раскрываются художественно-стилистические особенности данных произведений и уровень творческого мастерства авторов.

Основная цель исследования – проанализировать романы «Жармақ» Мухтара Мағауина, «Талтүс» Таласбека Асемкулова, «Тоты құс түсті көбелек», «Гүлдер мен кітаптар», «Шайыр мен шайтан» Дидара Амантая, а также «Мұнара» Айгуль Кемелбаевой. Указанные произведения отобраны из числа работ, созданных в годы независимости, получивших высокую оценку литературоведов и критиков как новаторские романы и широко признанных в литературной среде. В процессе анализа на конкретных примерах выявляются стилевые поиски авторов, их индивидуальный художественный почерк, а также определяется вклад этих произведений в развитие современного казахского романа.

Теоретическую основу исследования составляют фундаментальные труды отечественных и зарубежных литературоведов, включая современные подходы к анализу художественного текста, вопросы эволюции романного жанра, авторского стиля и поэтики. В ходе исследования комплексно применялись методы анализа, обобщения, систематизации и синтеза, что позволило всесторонне рассмотреть изучаемые произведения, выявить их взаимосвязи и определить их место в развитии современной казахской литературы.

Ключевые слова: годы независимости, казахский роман, новое направление, стилистические особенности, художественная самобытность, творческие поиски.

Автор туралы мәлімет

Қадыл Т. – PhD, Р.Б. Сулейменов атындағы Шығыстану институты, e-mail: taldaobekashimhan@gmail.com, Қазақстан, Алматы қ.

Information about the author

Kadyl T. – PhD, The R.B. Suleymenov Institute of Oriental Studies, e-mail: taldaobekashimhan@gmail.com, Kazakhstan, Almaty.

Сведения об авторе

Қадыл Т. – PhD, Институт востоковедения имени Р.Б. Сулейменова, e-mail: taldaobekashimhan@gmail.com, Казахстан, г. Алматы.